

RECENZE

František Weyr: Paměti. I. Za Rakouska (1879–1918)

Vydavatelství Atlantis, Brno 1999, 488 s.

Jan Filip

Jméno Františka Weyra (1879–1951), syna významného matematika Emila Weyra, je spjato s tzv. brněnskou právní školou normativní teorie. Do roku 1898 žil ve Vídni, po přestěhování do Prahy vystudoval Právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity, od roku 1903 pracoval ve státní službě, v roce 1909 se habilitoval a od roku 1912 byl profesorem práva brněnské techniky, později brněnské právnické fakulty, jejím děkanem, rektorem Masarykovy univerzity. V politice se angažoval pouze v letech 1918–1920 jako člen revolučního Národního shromáždění. V letech 1919–1929 vedl Státní statistický úřad. Podílel se ještě jako expert na přípravě pozdější ústavy z roku 1948. V únoru 1948 musel opustit fakultu. Tolik stručné připomenutí zřejmě nejvýraznější osobnosti právní vědy první poloviny 20. století u nás a významné osobnosti brněnského společenského života.

Musím se přiznat, že již dlouho jsem se tak netěšil na četbu nějaké knihy, jako na tuto, a tak dlouho jsem současně neváhal, zda a jakou recenzi bych měl na ni napsat. Již několik ukázek, které z Weyrových pamětí před několika lety otiskl brněnský časopis *Universitas*, slibovalo, že půjde o významnou záležitost. Proto, když jsem se pro knihu konečně mohl vypravit do obchodu, měl jsem obavy, abych ji nenašel mezi tzv. memoárovou literaturou, ve které naše dnešní „osobnosti“ perou špinavé prádlo nejen obrazně, nýbrž i doslova, a líčí své problémy s rozvedem se svou vypočítavou ženou počínaje a spodním prádlem (nošeným nebo nenošeným) konče. Naštěstí jsem Weyrovi paměti v takové obludné společnos-

ti nenašel, když přece jen někdo správně usoudil, že patří do regálu s filosofickou literaturou.

Do oblasti filosofické literatury tyto paměti také náležejí, neboť skutečně nejde jen o paměti. Jistě, kniha je nepochybně pohledem pamětníka na zanikající svět staré (dobré?) monarchie se vším, co k němu patřilo. Současně je ale Weyrovou niternou výpovědí o mnoha věcech, které nám jej přibližují nejen jako Platóna české právní filosofie 20. století, ale i jako přemýšlivého člověka, který zdaleka (na rozdíl od mnoha svých kolegů) nežije pouze právní vědou, nýbrž i rodinou, divadlem, hudbou, cestováním, společenským životem. Upřímné líčení jeho životních osudů se tak proplétá s mnoha úvahami a eseji na téma jako např. vztahy v rodině, vlastenectví, nacionalismus, kultura, umění vtipu, akademická půda, hospoda a hospodská společnost, význam studijních cest právníků do zahraničí, cestování, umění zkoušet (rozuměj studenty), přednáška a řečnické umění, staromládenectví a manželství, úřednictvo, šlechta, význam císaře a jeho následníka, a v neposlední řadě zaujme i vstupní úvaha o významu psaní pamětí vůbec.

Weyr tak nejen vzpomíná, ale i analyzuje (nikdy v sobě nezapře učence *ex professo*) a přesvědčuje. Od poklidného výkladu, který je pro psaní pamětí typickým, často přechází k zaujatému líčení svých vědeckých sporů s pražskými oponenty ve stylu, který dobře známe z jeho polemik, recenzí, předmluv nebo doslovů. Weyrovy paměti jsou tak mnohvrstevnatým vyprávěním, ve kterém se protínají jak láskyplné sledování osudů jeho předků

od konce 18. století, úvahy o životě ve vědeckých a vysokoškolských kruzích od poloviny 19. století (jeho otec Emil Weyr a strýc Eduard Weyr patřili v c. a k. monarchii k nejvýznamnějším matematikům své doby),¹ barvitě líčení poměrů rakouského státu a zejména jeho pověstné byrokracie, tak postřehy o společenském vývoji této doby.

V tomto rozvrstvení spočívá celé kouzlo této knihy. Mnohé pro sebe tam pochopitelně najde nejen právník, který se zabývá historií právních učení, nýbrž i ten, kdo se chce něco dovědět o tom, jak tehdy žila česká rodina ve Vídni (a nebylo jich tam málo) a v Praze. Pro jiné bude zase přitažlivé poznat, jaké byly poměry na vysokých školách a jak se tehdy vlastně studovalo na gymnáziích a právnických fakultách. Životopisci zde zase naleznou desítky a stovky portrétů významných osobností ze všech oblastí života. Tomu v podstatě odpovídá členění jednotlivých kapitol prvního dílu Pamětí. Prvé čtyři kapitoly (s. 11–125) jsou věnovány rodinným záležitostem (rodiny jeho otce a matky, život v dětství ve Vídni, úmrtí otce a odchod do Prahy). Pátá kapitola (s. 126–158) se zabývá školními počátky Weyrový kariéry (studium na obecné a střední škole). Šestá kapitola (s. 159–219) je věnována studiu na pražské Právnické fakultě. V dalších kapitolách (s. 220–371) můžeme krok za krokem sledovat Weyrovu úřednickou kariéru a pokusy stát se vysokoškolským profesorem. Devátá kapitola (s. 372–428) zaujme i rodilé Brňany, neboť je věnována nejen Weyrově přechodu do Brna, kde se stal profesorem práva na brněnské technice, nýbrž i líčení poměrů, ve kterých tehdy město Brno žilo. V podstatě témuž tématu jsou věnovány závěrečné dvě kapitoly Pamětí (s. 429–457), ve kterých Weyr líčí život v Brně za první světové války a v době říjnového převratu roku 1918.

Pro „brněnské“ budou mít Paměti ještě mnoho další kouzle na rozdíl od jiných čtenářů. Jednak je dosti bývalých pamětníků profesora Weyra jako učitele a brněnského činovníka v oblasti divadla a hudby. Pro řadu nás „mladších“ je jeho jméno spjato s náplní prvního ročníku znovuotevřené Právnické fakulty (školní rok 1969–1970), kdy jsme o jeho osobě i učení slyšeli na každé přednášce. Proto se často při čtení Pamětí budeme znovu vracet do oněch let a budou před námi ožívat naši tehdejší učitelé (V. Kubeš, J. Seyfried, H. Bulín), kteří mnohé z toho, o čem Weyr píše, vyprávěli ve výuce.

Není pochopitelně možné, aby krátká recenze (lze-li vůbec paměti recenzovat v obvyklém pojetí tohoto slova) postihla vše, co Weyrový Paměti nabízejí a co pro další dva díly (kterých se doufám brzy dočkáme) slibují. Weyr je nepsal proto, aby se obhájil před budoucností. Hned v úvodu poznamenává, že jeho život neposkytuje nic zvlášť zajímavého, dramatického nebo heroického, ale že se přece jen liší od životní náplně průměrného Čecha (s. 8). Weyr o sobě prohlašuje, že mu sice nebylo dopřáno, aby rozhodnějším způsobem zasahoval do života národa, nicméně život mu poskytl mnoho příležitostí pozorovat, co se kolem dělo a jak poznamenává, bylo toho věru dost.

První část pamětí však prozrazuje i jiný motiv napsání Pamětí. Byla to doba okupace, která bilingvistického Weyra nesmírně skličovala. Nešlo jen o to, že náš stát byl rozbit, nýbrž i o to, že to bylo dílem Němců. Z náhodných útržků (období od roku 1938 je obsahem až třetího dílu Pamětí)² je cítit, jak těžce nesl, že to byli právně Němci. K této skutečnosti se musí stále různě vracet. Je to pochopitelné, když z jeho vyprávění nabýváme přesvědčení o jeho rostoucím vlastenectví, současně však neustále opakuje, že jeho domovem je Vídeň. Kdo měl možnost mít v ruce některou z knih z Weyrový bohaté odborné knihovny, ví co to muselo znamenat pro člověka, který mezi němčinou a češtinou prakticky nerozlišoval (mohu dosvědčit, že v českých knihách si vpisoval poznámky česky, kdežto v německých německy!). V takových chvílích se člověk vrací k vzpomínkám na své šťastné dětství jako k nějaké opoře. Na své dětství ve Vídni vzpomíná Weyr neustále a právě to zřejmě bylo významnou pohnutkou proto, aby vůbec Paměti vznikly. Jak napsal – „*myšlenka, že se snad v budoucnosti přece někdo najde, kdo je bude čísti a před nímž vystanou obrázky mně tak drahé, byl snad i jen neurčitě a mlhavě, mne konejší a uklidňuje*“ (s. 77).

Paměti nám též přibližují Weyra jako člověka. V úvodu knihy vydavatel uvádí obsáhlý citát z příspěvku Z. Neubauera ze Sborníku prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra (Orbis, Praha 1939), kde jej charakterizuje jako typického aristokrata původem,³ vychováním, smýšlením, vkusem, názorem na život i poměrem k lidem, jako individualistu a liberála, milovníka studia a filosofování, ale i krásy a umění, znamenitého hudebníka, ctitele

¹ To však WEYROVI nebrání v řadě úvah o povaze učenců a jejich praktičnosti. Např. nám nezamlčí, že jeho otec jako muž č. 1 v matematice nedokázal vypočítat jeho školní úlohu (s. 122).

² První díl Pamětí je psán v roce 1940, nicméně z celé řady poznámek (zejména s. 65, 77, 258, 312, 338, 403) můžeme usoudit, že se k rukopisu vracel a něco v něm doplňoval, aniž to ale narušuje linii vyprávění.

³ WEYR ovšem používá výrazu, které by mu dnes asi těžko někdo akceptoval jako např. „*žena z nižší společenské vrstvy*“ (s. 39).

antiky a renesance a současně labužníka krásné literatury. Celý první díl Pamětí tuto Neubauerovu charakteristiku přesvědčivě dokumentuje, byť Weyr se sám spíše charakterizuje jako konzervativce (za znamenitého hudebníka se však nepovažuje). Dodejme, že Weyr byl ovšem v mladším věku i sportovcem (srov. s. 102, 150n.). Pro jeho konzervativní založení je příznačná pasáž, ve které uvádí, že nemohl chápat lidi, kteří z povšechné lásky ke změnám dávají zásadně přednost novému před starým (s. 64). Souhlasně připomíná přísloví svého vídeňského dědečka: „*Das Bessere ist der Feind des Guten*“. Tento motiv se zejména se vzpomínkami na společenský život za Rakouska stále vrací v mnoha odsudcích změn, které po převratu v roce 1918 nastaly, když s monarchií bylo podle jeho názoru současně spláchnuto i mnoho pozitivního. Co jsem rád zaznamenal ve srovnání s mým profesorem právní filosofie V. Kubešem⁴ je to, že Weyr nepovažuje za potřebné seznamovat čtenáře se svými úspěchy u žen (s. 142 n.), i když naznačuje, kde asi získal první zkušenosti.

Co zaujme čtenáře, je systematicčnost výkladu, typická spíše pro odborné nebo vědecké práce. Weyr paměti začíná úvahou o smyslu psaní pamětí, a věru to není úvahu nezajímavá. Postupný běh života a líčení různých zákrutů poté prokládá mnoha úvahami, které nám jej přibližují více než sebevětší množství životopisných údajů. Některé z jeho úvah mají nadčasovou platnost. Weyr se musel několikrát stěhovat z Vídně do Prahy, pak zase z Prahy do Vídně, opět do Prahy a z Prahy zase do Brna. To ho nutně přimělo k postřehům o české a „vídeňské“ povaze. Poukazuje na nářky a věčné diskuse o penězích a platech, typické pro Čechy, o neupřímnosti a závislosti nemluvě (s. 53, 55, 118, 156 a další). Nezamlčuje údiv nad uzavřeností českého rodinného života ve srovnání s Vídní, současně jsou ale některá místa hlubokou sondou do zvláštností pražských a brněnských hospodských společností, ve kterých se velmi rád pohyboval.

Značnou část prvního dílu Pamětí tvoří líčení školního vzdělání, prostředí ve školách (opět srovnává vídeňské a pražské gymnázium – s. 147, 152, 160) a úvahy o významu učitelů pro studenty. Pro Weyra je obecně typická skepse, v této oblasti je snad ještě výraznější. Pro toho, kdo jako naše generace slyšel pět ódy na bývalá gymnasia, je šokem číst Weyrovo hodnocení, které se prostě rovná odsudku. To platí i pro vysokoškolská studia, kde

s překvapením čteme, co se odehrávalo na přednáškách (studenti běžně kouřili, bavili se nahlas, hráli karty a v průběhu přednášek volně přicházeli a odcházeli s boucháním dveří – s. 174n.).⁵ Nic se nezměnilo na problému přednášek. Někteří profesori prostě diktovali po léta stejný text, aniž se pokusili studenty nějak zaujmout a aniž to někomu nějak vadilo. Řada z nich nebyla ani schopna pro studenty připravit učební pomůcku, natož kvalitní učebnici. Mezi přednášejícími profesory bylo málo skutečných řečníků a pedagogů. Zde bez dalšího odkazují na charakteristiky Weyrových profesorů Randy, Otta, Heyrovského, B. Riegra, Krčmáře, Pražáka, Horáčka, Tilsche, , Hermana–Otavského, Stupeckého, Bráfa (s. 184, 187 – bílá vrána mezi nimi se zájmem o studenty a výuku), Masaryka, Krejčího. Není divu, že Weyr stojí na stanovisku, že jej vlastně žádný učitel neovlivnil a že je samoukem. Přednost dává dobře napsané učebnici (vzorem jsou mu Heyrovský a Pražák) před zdlouhavým diktátem (slavný Randa diktoval doslova totéž co před dvaceti lety!). Ale ani přednášky na vídeňské fakultě se od pražských svou úrovní nelišily. Vůbec to však neznamená odsudek přednášek, vždy obdivoval ty, co to uměli (Bráf, Engliš). Umění přednášet a druhům přednášek je věnována jedna z částí Pamětí (s. 325n.). Totéž se týká umění zkoušet (s. 253n., 284n.), kde se ani po stu letech mnoho nezměnilo na způsobu zkoušení, ani na schopnostech zkušebních komisařů. Je zajímavé srovnat, jak Weyr (s. 284) odsuzuje zkoušení při Kubešově habilitaci a jak postup F. Vážného hodnotí sama oběť.⁶ Weyr sice obecně často v Pamětech tvrdí, že přísnost zkoušení je nepřímou úměrná významu a znalostem zkoušejícího, jména, která však uvádí jako příklad náročných examinátorů (např. Ott, Stupecký, Kadlec,) však nepřesvědčují. Je však pravdou, že zkoušející i dnes často „rajtuje“ na tom, na čem právě pracuje (s. 254). Profesori byli v té době (ve které ne) značně přetížení zejména zkoušením. Souviselo to ale i z příjmy, které jim z toho plynuly. A představa přednášejícího nebo zkoušejícího asistenta ovšem tehdy patřila k science fiction.

Na mnoha místech Pamětí se Weyr velmi často vrací k otázce vztahu teorie a praxe ve vysokoškolské výuce. Z mnoha jeho úvah přímo salá úsilí nějak tento problém uchopit (např. s. 235n., 321n.). Je to pochopitelné, když si uvědomíme, že se musel polemicky mnohokrát střetnout s vynikajícími prak-

⁴ Při vši úctě k tomu, co nás učil, jsem tuto pravidelnou část přednášek a rozhovorů příliš neprožíval. V dnešních Spojených státech by měl profesor Kubeš asi potíže hned při první přednášce, po níž by byl na chodbě rozsápán davem bojovných feministek (pokud by ovšem také nepodlehly jeho zvláštnímu kouzlu). Konečně lze v tomto směru oboje Paměti srovnat. Viz V. KUBEŠ: A chtěl bych to všechno znovu. MU Brno 1994.

⁵ Podle vzpomínek prof. H. BULÍNA se obdobné věci odehrávaly v počátcích existence naší fakulty v Brně i za 1. republiky.

⁶ KUBEŠ, V.: A chtěl bych to všechno znovu. Brno 1994, s. 32–34.

tiky (a současně teoretiky) z pražského magistrátu a českého zemského výboru na čele s J. Hoetzlem, A. Hobzou a V. Joachimem. V tehdejší době bylo samozřejmé, že úředník dokonale ovládal předpisy, se kterými pracoval. Sám Weyr mnohokrát dosvědčuje tuto tenkrát samozřejmou věc. Současně ale zdůrazňuje, že naučit předpisům není posláním právnické fakulty, stejně jako jím není učit psát žaloby a jiná podání. Bez váhání i svým kolegům na technice v Brně přiznává, že on to prostě neumí. Poslání školy spatřoval v jiných věcech a proto v tehdejší době musel tak prudce narazit. Jak uvádí, profesor sám nemůže znát ani tisíce díl praxe, aby mohl do ní studenty uvádět. Praxi může učit zase jen praxe (s. 235). Jak napsal jinde,⁷ právní praxe pak nemůže vytvořit ucelenou soustavu obecných právních pojmů, které jsou předpokladem poznávání jakýchkoli konkrétních právních řádů.

Místo v Pamětech mají studenti. Weyr rád vzpomíná na své spolužáky (zejména Karla Engliše). Jinak i tehdy existovali takoví, kteří nevynechali žádnou přednášku, stejně jako takoví, kteří nikdy žádnou nenavštívili. Tedy nic nového pod sluncem. O chování studentů již byla učiněna zmínka. Na řadě míst (např. s. 117, 127, 135) také Weyr konstatuje, že němčinu zvládl skutečně dokonale. To kontrastuje s jeho postřehy o velmi slabé znalosti němčiny mezi vysokoškoláky i učiteli v dobách monarchie (s. 343), kdy se navíc zkouška z jednoho předmětu povinně skládala v němčině. Jinak se záporný vztah k poměrům na pražské fakultě v Pamětech projevuje i tím, že více místa, a s daleko větší zápal, věnuje vzpomínání na své muzicírování v pražském Akademickém orchestru.

Pro určitou část čtenářů bude požitkem číst obsáhlé líčení Weyrových osudů po skončení studia, kdy se stal úředníkem a c. k. monarchie a tím v tehdejším pojetí představitelem císaře. Zcela nepochopitelně nám dnes znějí Weyrovi úvahy o tom, proč bylo pro něj zcela jasné, že bude usilovat o politickou službu, která se tehdy považovala za daleko přitažlivější než funkce soudcovská. Líčení na s. 215–228 je přímo ilustrativní. Když pak zaintervenoval Weyrův strýc (okresní hejtman v St. Pölten), nic nebránilo tomu, aby do této služby mohl nastoupit jako „*neadjustovaný c. a k. místodržitelský koncept-*

ni praktikant“. O významu této služby svědčí jeho vyprávění na mnoho místech i v tom, že se jednalo o neplacenou přípravnou službu (s. 277) a že řada jeho kolegů, kteří usilovali o místo konceptního úředníka, byla šlechtici.⁸ Je proto i dnes potřebné při přípravě zákona o státní službě znát nejen tehdejší služební pragmatiku, nýbrž je třeba zamyslet se i nad tehdejšími poměry, výchovou (!) úředníků, jejich přezkušováním, budováním stavovské hrdosti (zpočátku prostě vůbec nešlo o peníze, tak jako již dnes v případě některých advokátních koncipientů). Vrcholem úřednické kariéry a snem úředníka bylo místo na ministerstvu, které Weyr k všeobecnému údivu velmi brzy získal. Na druhé straně v takovém úřadě začínali úředníci pracovat až kolem desáté hodiny (pracovní doba šest hodin), takže je kouzelná příhoda (s. 290), kdy nový ministr kultu a vyučování hrabě Stürkgh se přišel představit a protože nikoho nezastihl, nechal na jejich stolech (včetně Weyrova) svou navštívenku. Jiné zvláštnosti rakouské byrokracie vděčíme vlastně za Weyra vědce. Po určité době přešel do Ústřední statistické komise, kde byla úřednická práce spojena s požadavky publikační činnosti. Jeho pracovní zatížení však nebylo velké, což mu umožnilo plně v pracovní době využívat její bohatou knihovnu a napsat habilitační práci.

Vědecká dráha, kterou Weyr nastoupil svou habilitací v roce 1909, je vlastně zčásti dílem náhody. Přispělo k tomu i to, že habilitačním referentem se stal prof. E. Tilsch, který nebyl pouze právníkem tehdejšího stylu, nýbrž i filosofem. Weyr sám s obavami uvažuje, co by se stalo, kdyby již nebyl nemocen prof. Pražák. Ten byl vynikajícím představitelem veřejného práva, kdežto Weyrova habilitační práce „*Příspěvky k teorii nucených svazků*“⁹ byla věnována jedné ze základních tezí pozdější normativní teorie o neexistenci rozdílů mezi¹⁰ soukromým a veřejným právem. Ač prošel, práce prakticky nezněla ohlas jinak než v přehlídce (s. 316n.). Proto nakonec s povděkem přijal nabídnutou profesuru na brněnské technice, která se stala východiskem pro jeho další plodnou činnost¹¹ zejména na brněnské právnické fakultě, kterou pomáhal založit. Je s podivem, že se Weyr vůbec nezmiňuje o svém jmenování profesorem, které nebylo bez půvabu,¹² zatímco okolnosti habilitace prožívá skutečně velmi sil-

⁷ WEYR, F.: Úvod do studia právnického (normativní teorie). Brno 1994, s. 41.

⁸ Weyrovým kolegou byl např. princ Liechtenstein a WEYR byl jediným(!) neslechtickým praktikantem u okresního hejtmantství v Mistelbachu, kam byl po roční(!) přípravě přidělen.

⁹ Viz WEYR, F.: Příspěvky k teorii nucených svazků. Knihovna Sborníku věd právních a státních, sv. XI, Praha 1908.

¹⁰ Rozuměj ve smyslu normativní (čisté) teorie, nikoli ve smyslu obsahovém v jednotlivých státech.

¹¹ Jen pro ilustraci uvádím, že WEYROVA bibliografie včetně novinových článků zahrnuje 940(!) pozic.

¹² Současně na důkaz WEYROVI vtipnosti rád uvádím. Relato refero. Nevím už, zda to byl prof. KUBEŠ nebo prof. BULÍN, který mi líčil anekdotu spojenou s Weyrovým jmenováním profesorem. Profesory osobně jmenoval panovník. Weyr čekal v předsálí spolu s dalším jmenovaným v předepsaném úboru s nezbytným cylindrem, který nervózně svíral v ruce. Když byli oba vyzváni,

ně. Teprve zde se seznamuje s Kelsenovou základní prací a získává tak mocného spojence v polemikách s domácími odpůrci a současně přítele na celý život.

Závěrečné kapitoly 1. dílu Pamětí jsou věnovány životu v Brně za války a v době října 1918. Pozorný čtenář postřehne sympatický rys Weyrovy povahy, kdy marně hledáme dodatečně vyráběné důkazy o disidentské činnosti proti c. a k. monarchii. Je však pro českou povahu typické, že v když byl Weyr výzván (spolu s Kadlecem a Hoetzelem) Národním výborem k zpracování návrhu rakouské ústavy, která by byla založena na personální unii korunních zemí,

byl jeho návrh shledán příliš radikální. To však nebránilo tomu, aby po převratu naopak nebyl shledán radikálním příliš málo.

Paměti ještě nejsou ukončeny. Přejme si, aby další dva díly – *Za republiky (1918–1938)* a *Za okupace a po ní (1939–1951)* spatřily světlo světa co nejdříve. Vydavatelství Atlantis (redaktorka Jana Uhdeová) odvedlo dobrou práci, když Paměti vybavilo jmenným rejstříkem a edičními poznámkami. Zvolený typ písma je však tak malý, že velmi ztěžuje četbu a přitom obsah knihy svádí k tomu, aby byla čtena jedním dechem.